

Aki megelőzte a korát: II. Rákóczi Ferenc

Alig néhány olyan alakja van a magyar történelemnek, aki országos kultuszra tett szert, akinek nagyságát szobrok, terek, utcák, emlékfák hirdetik szerte a Kárpát-medencében. Az idei II. Rákóczi Ferenc-emlékév – amelynek apropója, hogy 315 éve, 1704. júliusban választották Gyulafehérváron erdélyi fejedelemmé Rákóczit – alkalmat ad arra, hogy megvizsgáljuk, mi okozta az ő népszerűségét a széles tömegek között.

A vezérlő fejedelem gondolkodása, politikája egyedülálló volt nemcsak hazánkban, de Európában is. Akár katolicizmusát, akár főnemességét tartjuk szem előtt, szokatlan módon és kitartással fáradozott a felekezeti jogegyenlőtlenség és a közteherviselési különbségek miatt érzett társadalmi elégedetlenség kibebíítésén. Szociálisan érzékeny politikát folytatott, megvalósította az ország népeinek olyan összefogását, amilyenre azóta sem volt képes senki, nemzetközi és hazai propagandatevékenysége szintúgy úttörőnek számít. II. Rákóczi Ferenc küzdelme nem csupán a függetlenségért vívott háborúból állt, mindeközben megteremtette egy új Magyarország alapjait. Jóllehet a császári seregek győzelmet arattak felette, az ország népe mégis hálás maradt neki, holtában is hazatérését várták.

Vallásbéke

„Ámde bármit mesterkedik is az ellenség, nálunk nem ér el semmit, hiszen mi, ha másért nem, legalább a templomok és a kollégiumok megtartásáért – ezeket ugyanis korábban az ausztriaiak elvették tőlünk, s az ország szövetkezett rendjei adták vissza a szécsényi általános rendezés alkalmával – a végsőkre is el vagyunk szánva. De meg azért is, mert már közismert Heister generalis zsarnoki kegyetlensége, aki minden városban, mezővárosban és faluban elfoglaltatja a visszaadott templomokat, nem kegyelmez a négy esztendő alatt elhalt protes-

tánsok holttesteinek sem, ha azokat ezekben a templomokban temették el, hanem megparancsolja: bontsák fel sírjukat, és dobják ki onnan csontjaikat” – festi le a Habsburgok erőszakos ellenreformációját és a kurucok intézkedéseit a hazai vallásbéke érdekében a *Mercurius* 1710. januári száma.

A Kárpát-medencei magyarság joggal lehet büszke arra, hogy az Erdélyi Fejedelemségben a korabeli Európához képest különösen nagy békesség honolt a felekezetek között, és törvények őrködtek a viszonylagos vallási béke fölött, amely lehetetlenné tette, hogy hitbeli konfliktusok – Nyugat-Európához hasonlóan – véres háborúba torkolljanak: Erdélyben bizonyos időszakokban a felekezetek közötti mérkőzés iskolákban, vitairatokban, nyomdák révén és szószerkeken zajló kulturális harc volt csupán.

A Magyar Királyság területén, amely a Habsburg Birodalom része volt, sokkal szigorúbb törvények szabályozták a vallásgyakorlást – bár a korabeli európai szokásokhoz képest ezek is liberálisnak számítottak, pl. az ország védelmében katonáskodó vitézek papválasztási szabadsága tekintetében. Mégis az 1681. évi törvények és későbbi, ezeket magyarázó uralkodói rendeletek (ún. Leopoldina explanatiók) végzetesen beszűkítették a protestáns vallásgyakorlatot a királyi Magyarországon és az 1686 után visszaszerzett hódoltságban. Nem véletlen, hogy Rákóczi a keresztény világnak címzett kiáltványában a magyar nemzet sebei között említi a bécsi udvar protestánsok ellen elkövetett bűneit. Alig tört ki a szabadságharc, Rákóczi máris orvosolni kezdte a protestánsok sérelmeit, 1703 szeptemberében visszaadatta a reformátusoknak a Sárospataki Kollégiumot, 1705 januárjában Eperjes elfoglalása után pedig az evangélikusoknak az Academiát, felvidéki oktatási központjukat. Eközben a protestáns kurucok katolikusokat érintő túlkapásainak is véget vetett szigorú törvényekkel, 1704-ben Miskolcon kiadott pátensével halálbüntetést ígérve azoknak, akik önkényesen templomot, plébániát, iskolát vagy egyházi javakat vesznek el.

A teljes vallásszabadságot az 1705-ös szécsényi országgyűlés hozta el, amikor a vezérlő fejedelem megszüntette az 1681. évi korlátozásokat, és biztosította a protestánsok szabad vallásgyakorlatát is. Minden településen a földesúri jogtól függetlenül a többségben levő felekezet kapta meg a templomot, de a földesúr köteles volt telket biztosítani a többi felekezet számára is templomépítés céljából. A következő hónapokban vegyes felekezeti összetételű bizottságok hajtották végre a törvényt a szabad királyi városokban és a kuruc uralom alatt álló vármegyékben.

Összefogás

A Rákóczi-szabadságharcot követően egyes emlékek szerint a hegyvidéki ruszin családoknál évtizedekig szokásban volt, hogy a vacsoránál eggyel több terítéket helyeztek az asztalra, ha hazatérne a vezérlő fejedelem. Ahogy egyedülálló ez a hűség, úgy Rákóczi nemzetiségi politikája is kivételes volt, mivel

a fejedelem nemcsak a magyarságot, de a nemzetiségek jelentős tömegeit is zászlaja alá tudta vonni.

Rögtön a szabadságharc kitörésekor megértette, hogy céljai kivívásához, egy új Magyarország megteremtéséhez szükség van az ország minden népére. Legelkesebb hívei, a javarészt Rákóczi-birtokokon élő ruszinok a zászlóbontástól a fegyverletételig mindvégig kitartottak mellette, nem véletlenül nevezte őket a fejedelem leghűségesebb népének (gens fidelissima).

Pedig Bécs mindent megpróbált, a ruszinok élére kívántak helyezni püspöknek egy bizonyos Hodemarszkit, aki azt a feladatot kapta, hogy fordítsa szembe a ruszinokat Rákóczival, ígérje meg nekik, hogyha fellázadnak ellene, akkor olyan szabadságjogokat kapnak, mint a rác határőrök. A ruszin nép azonban nagyobb részben eltántoríthatatlanul Rákóczi mellett maradt. Olyannyira, hogy Rákóczi halála után 3 évvel, 1738-ban a munkácsi uradalom területén zajló forrongások idején, amelyek az elnyomó adók ellen emeltek fegyvert, Rákóczi visszatéréseért imádkoztak.

A tótok közül is szép számban sorakoztak fel Rákóczi zászlaja alatt a Habsburg-hatalom ellenében. Már csak azért is, mert amíg a Felvidéket kevésbé érintette a törökdúlás, addig sokkal inkább megviselte az I. Lipót-féle abszolutista elnyomás. A tótok még népdalaikban is sokáig őrizték a kuruc néphagyományt, példaként álljon itt egy magyar fordításban:

*Mikor megyek a kuruc háborúba, háborúba, háborúba,
Kardot kötök a bal oldalamra, oldalamra, oldalamra.*

*Ha engem abban a háborúban megölnék, megölnék, megölnék,
Akkor vörös palásttal engem befödnek, befödnek, befödnek.*

Ami az elszórtabban élő németiséget illeti, amíg a felvidéki szászok szívesen csatlakoztak a függetlenségi háborúhoz, addig az erdélyiek inkább távol tartották magukat tőle. Ugyanakkor az erdélyi oláhok közül is sokan odagyűltek Rákóczihoz, aki 1703-ban kiáltvánnyal fordult Erdély nemzeteihez, próklamációjában a magyar államférfiak közül elsőként szólt az „oláh nemzethez” is. A *Mercurius* 1710. februári számában a kurucok egyik oláh (vlach) hadvezéré-ről is olvashatunk: „A Csáky családsága révén nemrégiben a németeknek átadott hadadi várkastély felderítésére kiküldött Balica nevű vlah ezredesünk a vele szembekerült ellenséges katonaságot sikeresen megszalasztotta a vár alatt, közülük száznál többet levágtak és húsz foglyot is ejtettek, akiket innen Ecsedre vittek.”

Számos oláh jobbágy csatlakozott a felkeléshez – elsősorban a hadakozásért cserébe kapott teherkönnyítésért – Fogarasföldről, Hunyadról vagy Máramarosból. Részvételükben döntő volt felekezeti hovatartozásuk, mivel sokkal inkább csatlakoztak az 1690-es vallási uniót elfogadó görög katolikusok, mint az azt ellenző ortodoxok.

A ruszinok, tótok, oláhok többségének a megnyerése mellett akárhogy próbálkozott Rákóczi, a délszláv népeket már nem tudta a maga oldalára állítani. A horvátok esetében alapvető problémát jelentett, hogy a császár oldalán hadakozta végig a szabadságharcot Pálffy János, Horvátország bánja, és ez alapjaiban meghatározta a horvátok hozzáállását a függetlenségi háborúhoz.

A rácokkal való konfliktusoknak pedig már több évtizedes múltja volt ekkor: egyrészt a letelepült, földművelő magyarokat sokszor károsan érintette a rácok helyváltoztató, állattartó életmódja, másrészt I. Lipót még 1703 előtt megnyerte őket magának. A Habsburg uralkodó ugyanis a török kiűzését követően tovább kívánt hódítani a Balkánon, és ebben komolyan számított a rácokra, amiért kiváltságokkal halmozta el őket: különálló tartományban élhettek, vajdát és bírát választhattak maguknak, jelentős adókedvezményeket kaptak, továbbá a katonai beszállásolás alól is mentesültek.

Mindezek ellenére Rákóczi többször is megpróbálta őket a szabadságharc oldalára állítani, először 1703. augusztus 9-én adott ki felhívást székelyhídi táborában, amelyben megígérte nekik eddigi kiváltságaik megtartását, ha fegyvert fognak a hazáért. Felhívását Rákóczi úgy fejezte be, hogyha nem állnak melléjük a rácok, akkor „minden könyörületesség nélkül öletjük, vágatjuk, sőt a gyermekemet is kardra hányatjuk” – ami az oszmán kornak a rácok által még a XX. században is űzött gerilla-harcmodorát kiválóan érzékelteti.

A Kárpát-medencei népek összefogására mégsem találunk a fentiekhez fogható példát a későbbiekben. Éppen ezért komoly eredmény, hogy a szabadságharc a maga oldalára tudta állítani a ruszinokat, a tótokat, de az oláhok jelentős részét is, egyedül a délszláv népek fordultak szembe a vezérlő fejedelemmel.

Szabad sajtó

Egy folyóirat hasábjain nem mehetünk el szó nélkül amellet sem, hogy II. Rákóczi Ferenc volt az első hazánkban, aki hírlapot adott ki. A fejedelem maga is újságolvasó ember volt, rendszeresen olvasta a párizsi *Gazette*-et, a hollandiai hugenották francia lapjait, a *Mercure Historique et Politique* című hágai és a *Lettres Historiques* című amszterdami folyóirat hírösszefoglalóit, kommentárjait. Ugyanakkor Európát is foglalkoztatta a kuruc szabadságharc ügye, XIV. Lajos danzigi követe, Bonnac márki a fejedelem egyik levelére reagálva írta meg, hogy örömmel vennék, ha rendszeresen tájékozódhatnának a magyarországi eseményekről, az első szám megjelenése után az is kiderült, hogy a Lengyelországot megszálló svédok is élénk érdeklődéssel vették kezükbe az újságot.

Rákóczi hírlapindítása mégsem előzmény nélküli, a *Recrudescunt inclitae gentis Hungariae vulnera* kezdetű legismertebb proklamációtól kezdve kiáltványok, levelek, manifesztumok egész sorát adta ki a fejedelem. A sajtóhoz, mint újabb fegyverhez 1705-ben nyúlt Rákóczi, különösen azért, hogy ezen a téren is diadalt arasson a Habsburgok felett, mivel a bécsi *Wienerisches Diarium* című újság

a valóságtól egészen elrugaszkodva, magyarellenesen mutatta be a hazánkban folyó eseményeket.

A lap elindításának kiötlője és megtervezője Esterházy Antal gróf volt, aki a „nép vigasztalásának” és a szegénység bátorításának ügyét szolgálta volna magyar nyelven. Rákóczi végül belső bizalmasára, állandó munkatársára, a titkos kancelláriáját is vezető Ráday Pálra bízta a feladatot, aki az említett kiáltvány-nyal együtt Rákóczi több írásának is a szerzője volt. Az újság először 1705 júniusában jelent meg *Mercurius Hungaricus* névvel, és azonnal el is küldték Franciaországba, Danzigba, Isztambulba és Poroszországba, utóbbi helyről azután néhány példányt a svéd udvarba továbbítottak. Megközelítőleg százas példányszáma és latin nyelve is bizonyítja, hogy elsősorban Európa királyi és fejedelmi udvarait, diplomatait kívánták tájékoztatni vele, mindenekelőtt rokonszenvűk és szövetségük megnyerése érdekében. A *Mercuriust* az első években a lőcsei Brewer nyomdában állították elő, habár eredetileg hetente megjelenő hírlapnak szánták, végül a kezdeti heti megjelenés hamar havira változott, majd komoly rendszertelenség tapasztalható a kiadásban. Napjainkra a *Mercuriusból* csupán 13 nyomtatott, illetve kéziratos példány maradt fenn, ami valójában hét számot takar, mivel néhány számból több példány is megmaradt. Mai napig vita tárgya, hogy voltak-e teljes mértékben megsemmisült példányai a kuruc hírlapnak, vagy az említett hét számnál több nem is jelent meg.

A Ráday Pál által irányított újság szerkesztési elve megfelelt a kor európai sajtójának, a tudósítások a származási hely és időpont megadásával kezdődnek, a beszámolókat pedig a különböző kuruc hadvezérek küldték, úgymint Bottyán János, Károlyi Sándor vagy Forgách Simon. Ilyenformán tudósítottak Bezerédi Imre brigadéros akciójáról 1708 augusztusában a Sopron melletti táborból: „Miután generálisunk az ellenséget ostromzár alá vette, kihasználva a kedvező alkalmat, egy erős katonai csapatot Stájerországba küldött azzal a paranccsal, hogy azokat a helységeket, amelyek önként meghódnak, vegyék katonái oltalmukba, az ellenállókat pedig tűzzel-vassal pusztítsák el. Ő maga pedig Ausztria irányába vonult azzal a szándékkal, hogy ott mindent megtesz, amit ellenség csak megtehet azért, hogy a bécsiek, látva a mindenfelől füstölgő háztetőket, bánják meg azt, hogy bosszúvágyból visszautasították a békét.”

Az is előfordult, hogy a „laptulajdonos” nyilatkozatát közölték, mint 1705 augusztusában, amikor Rákóczi újságja előbb nyilvánosságra hozta hasábjain a bécsi udvar levelét, majd a *Mercuriusba* írt nyílt levélben utasította el a Habsburgok békeajánlatát a „felséges fejedelem”. A *Mercurius Hungaricus*ként (Magyar Hírmondó) induló hírlap a második számban nevet változtatott, innentől kezdve *Mercurius Veridicus ex Hungaria* (Magyarországi Igazmondó Hírmondó) névvel futott az újság, ezzel is aláhúzva igazmondását. Független újságírás már a XVIII. század hajnalán sem létezett, Benda Kálmán megállapítását mégis elfogadhatjuk, miszerint a *Mercurius* „A kuruc vereségek jelentőségét igyekezett csökkenteni, a hadsereg kényszerű visszavonulásait óvatosan körülírta, megma-

gyarázta, a kellemetlen dolgokról meg nemegyszer teljesen hallgatott. Kitalált eseményeket azonban nem közölt. Szépített, de nem hazudott.”

A hadiszerecse változása és a diplomáciai tárgyalások miatt az 1710. évi számokat már Bercsényi kancelláriáján adták ki Ebeczky Sámuel szerkesztésében, és Lőcse helyett Bártfán voltak kénytelenek kinyomtatni. Ugyan eredeti célját nem érte el a *Mercurius*, a kontinens egyetlen országa sem állt igazán a magyar szabadság ügye mellé, ám szintén II. Rákóczi Ferenc nevéhez fűződik hazánk első sajtóterméke, amit Európa-szerte kezükbe vehettek az olvasók.

Köztehverviselés

„Mivel mind gazdagnak, mind szegénynek és akármely rendbéli országrendjeinek egyenlő boldogulására és hasznára szolgálván mostani hadakozásunk célja, annak hasonlóképpen terhét és súlyát mindnyájunknak közfáradsággal és erővel kellenénk viselnünk” – írja az 1707-es ónodi országgyűlésen elfogadott törvények hatodik articulusa.

A szabadságharc gazdasági nehézségeinek kezelése azonban arra vitte Rákóczit, hogy meglépje azt, amit több száz éve senki sem mert. Nem is aratott ezzel osztatlan sikert, a tőle elfordulók közül leghíresebb Turóc vármegye követjeinek esete. Okolicsányi Kristóf és Rakovszky Menyhért tiltakozni kezdtek a javaslat bejelentése után, mondván: I. Lipót korában sem sújtották ekkora adóterhek az országot, emellett kifogásolták a rézpenz elértéktelenedését, illetve Rákóczi fényűző udvartartását. Mivel a követek csendben hallgatták a túróciakat, hallgatásuk pedig félő volt, hogy egyetértést jelent, Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor karddal rontott Okolicsányinak, valamint Rakovszkynak, hogy megfékezzék a lázadást. Előbbi azonnal életét vesztette, utóbbi súlyos sebesüléseket szerzett, majd később kivégezték.

Mindazonáltal az ónodi országgyűlés jelentősége a Habsburg-ház trónfosztása mellett a nemesség megadóztatásának elrendelésében is áll, Rákóczi kétmillió forint adó kivetését hagyta jóvá, amelyből ötszázezer forintot azonnal beszédetett. Az adó kivetésének formája egészen új volt, köztehverviselés irányába mutatott, amelynek fogalma szintén a vezérlő fejedelemtől származik.

Az ún. dikális adó kivetésére bizottságot hoztak létre, melynek élére Klobusiczky Ferenc került, aki 1705 óta a Gazdasági Tanács elnöke volt. A bizottság „dikálta” az embereket, vagyis felmérte vagyonukat, hogy azután ehhez mérten adóztassa meg őket. A vagyonfelmérés alól a nemesek sem mentesültek, Rákóczi földjeitől kezdve számba vették a birtokokat, az ingóságokat, a vagyontárgyakat. Az újoncalapot kétharmad részt a nemesek, egyharmad részt a jobbágyok fizették, az élelmiszeradót pedig ugyanolyan mértékben fizették parasztok és földesurak.

nemesség	185 567 dica	18,19%
parasztok	696 031 dica	68,24%
hadviselő parasztok	28 611 dica	2,8%
városi polgárok	109 832 dica	10,77%
Összesen	1 020 041 dica	100%

A felvett dicaszámok megoszlása (Szomolányi Gábor)

Habár az adóterhek majd' 70%-át még mindig a jobbágyság viselte, tehát még mindig a nemességnek kedvezett az adórendszer, mégis óriási előrelépést jelentett Rákóczi reformja.

A nemesség és az egyház részéről sokan nem értették meg a döntés szükségességét, valamint időszerűségét, és elpártoltak a fejedelemtől, a szabadságharc után a Habsburg-hatalom visszatérésével pedig semmissé vált a törvény. Mindettől még tény, hogy Rákóczi óriási lépést tett a társadalmi igazságosság megteremtése érdekében. Rákóczi főnemesi és fejedelmi mivolta ellenére felismerte azt is, hogy a köz terhének viselését társadalmi értelemben is ki kell terjeszteni a politikai egység erősítése érdekében.

„Örök emlékezetül”

A XVI-XVII. századi függetlenségi mozgalmak csak a kiváltságosokat tudták maguk mellé állítani, 1848-49 szabadságharca nem tudta magával ragadni a nemzetiségeket. Ezzel szemben Rákóczi zászlaja alatt ott harcoltak a magyar jobbágyok között a ruszinok, a tótok és az oláhok is. Rákóczi elindította az első magyar újságot, vallásszabadságot hirdetett az egész országban, elmozdította a magyar adórendszert a közteherviselés irányába. Csupán a győzelem érdekében tette volna mindezt? A magyar politika későbbi alakjai vagy az országon uralkodó dinasztia tagjai vészterhesebb időkben sem feltétlen igyekeztek megnyerni maguknak az ország egészét.

II. Rákóczi Ferenc sok tekintetben megelőzte a korát, és szociális érzékenységgel irányt mutatott a mindenkori Magyarországnak. Harcba szólító kiáltványa, a *Recrudescunt* nem üres kampányprogram volt, uralkodása alatt megpróbálta orvosolni a kisémmizett nemzet sérelmét a földesuraktól a jobbágyokig. Ezért őrizték meg a széles tömegek emlékét, ezért várták haza, ezért is volt egyszerű a dualizmus feloldhatatlan politikai ellentétei közben olyan kultuszot teremteni köré, amelynek nyomán tömegek térdeltek a holttestét az Oszmán Birodalomból hazaszállító vonat előtt Magyarországon. Rákóczi-tüzeket gyűjtöttek 1906-ban azokon a településeken, ahol megállt az említett vonat, díszmenet kísérte koporsóját Budapesten és Kassán, tiszteletére megkondultak a harangok és díszlövéseket adtak le. Hazatért a vezérlő fejedelem, hogy tettei „örök

emlékezetül” álljanak politikai gondolkodásunk és nemzeti önazonosságunk modern kihívásai előtt is. Nyilvánvaló, hogy a történelmi idollá váláshoz – aminek kísérőjelenségeként ezeknek a személyiségeknek Szent Istvántól II. Rákóczi Ferencig a nevét Kárpát-medence szerte helynevek, intézmények, szellemi és természeti jelenségek hordozzák – olyan állami imázsépítésre is szükség van, amely tudományos alapossággal, de a mindenkori jelent megosztó politikai kérdésekre is integratív, magyarázó és lendítő erővel képes felelni. Hogy ezt II. Rákóczi Ferenc esetében a reformkor óta mégsem árnyékolta be soha teljesen a kizsákmányolás örök politikai jelensége, azt minden bizonnyal a Vezérlő Fejedelem személyiségének saját korában és saját tetteiben is nyilvánvaló rokonszenvedése, társadalmi szimpátiája okozza. Röviden az a tény, hogy aki a nemzeti közösséget foglalkoztató igazságkérdések megoldásában megelőzi korát, kései utódok szimpátiájára is nemzeti méretekben számíthat.

1965: Bosznia-Hercegovina, Szarajevó, Bascarsija, ulica Saraci (Fortepan / Romák Éva)